

MEGNYITÓ

MAGYAR NÉPRAJZTUDOMÁNY A 20. SZÁZAD DEREKÁN

KONFERENCIA ORTUTAY GYULA ÉS TÁLASI ISTVÁN EMLÉKÉRE

A magyar néprajztudomány kiemelkedő személyiségeinek, az akadémikus, egyetemi tanár Ortutay Gyula és Tálasi István születésének centenáriuma alkalmából, ma rájuk emlékezünk. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya és Néprajzi Bizottsága úgy ítélte meg, hogy a kerek évforduló kapcsán ne a két életút és életmű felvázolására törekedjünk, hanem annak a magyar néprajztudománynak a megvilágítására, amelyik a 20. század derekán főként az Ő törekvéseit, iránymutatásukat követve formálódott. Vizsgáljuk azt a közeget is, amelyben gondolataik hatottak és ne feledkezzünk meg a kortárs kutatók más felfogást képviselő eredményeiről, módszereiről sem. Figyelmünk ma főként a hazai néprajz 20. századi történetének arra a hozzátétőlegesen négy évtizedére irányul, amely Bátky és Györffy halálának évétől, 1939-től az 1970-es évek végéig, Ortutay haláláig (1978) és Tálasi nyugdíjba vonulásáig (1980) számítható. Ez a hosszú, mintegy negyven esztendősi periódus a Magyar Néprajzi Társaság alapítása óta máig eltelt 121 évéhez vagy az Eötvös Loránd Tudományegyetem 375 éves történetéhez képest talán rövidnek tűnik, de Erdély „aranykorához” vagy hazánk két világháború közötti éveire viszonyítva inkább hosszúnak mondható. Akkor is nagyon hosszú, ha a pesti Néprajzi Tanszék első professzorának, Györffy Istvánnak az 1934–1939 között eltelt egyetemi éveit és tanszéki utódjának, Viski Károlynak a szűkre szabott professzori működését vesszük alapul az összehasonlításhoz (1940–1945, Kolozsvár és Budapest együtt).

Györffy István 1939-ben bekövetkezett váratlan halála után a néprajzi oktatás gazda nélkül maradt a budapesti egyetemen. Habilitációra akkoriban csupán a szegedi egyetemen volt lehetőség. Ortutay 1940 márciusában szokatlanul népes hallgatóság előtt tartotta meg magántanári előadását *Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés* címen. Őt követően Tálasi István, Gunda Béla, K. Kovács László, Pável Ágoston, Scheiber Sándor is Szegeden habilitált. (Fél Edit 1946-ban a budapesti egyetemen követte őket.) A budapesti egyetemen Györffy halála (1939) után egy évig Bálint Sándor és K. Kovács László, a következő évben Ortutay Gyula és Gunda Béla megbízott oktatóként adott elő. 1941–1945 között Viski vette át Györffy tanszékét és nevelt számos kitűnő tanítványt. 1946-ban Ortutay kapta meg a tanszéket és professzori ki nevezését, s még előbb, 1945-ben választották meg az MTA levelező tagjává.

A magyar néprajztudomány harmadik nemzedékét képviselő Bálint Sándor, Ortutay, Tálasi, Gunda, K. Kovács László, Fél Edit, Vargha László vi-

szonylag fiatalon vette át a stafétabotot az egyetemi katedrákon, a Magyar Néprajzi Társaságban, az *Ethnographia* szerkesztésében, a Néprajzi Múzeum vezetésében és a szak más, felelős posztjain. A történetíráshoz, a nyelv- és irodalomtudományhoz s még néhány humántudományhoz képest a néprajz akadémiai, egyetemi befogadása viszonylag későn történt. Katona Imre úgy látta, hogy csupán Ortutayék nemzedéke idején vált „megtúrt hamupipőkéből” a többiek egyenrangú társává. (A népmesei szókép Tálasitól származik.) Magam úgy látom, hogy az etnográfia és a folklorisztika „egyenrangúsodása” előbb kezdődött. A folyamatnak több mérföldköve említhető. Annak tekintem Solymossy Sándor nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezését a szegedi egyetemen (1929) és az MTA Néptudományi Bizottságának felállítását (1929). A következő mérföldkö Györffy István professzori kinevezése és a Néprajzi Intézet létrejötte a budapesti egyetemen 1934-ben. A szak elismertségét tovább erősítette a *Magyarság Néprajza* köteteinek megjelenése 1933–1937-ben. Újabb lépcsőfok volt a *Táj- és Népkutató Központ* megalapítása 1938-ban, melynek tudományos teljesítménye mellett olyan intézmények létrejötte is köszönhető, mint a Györffy Kollégium és a belőle kisarjadó NÉKOSZ. A Táj- és Népkutatóból szerveződött 1945-ben a *Néptudományi Intézet*, mely 1949-ig a Kelet-Európai Tudományos Intézet tagjaként a szaknak új kutatási programot adott és fontos szerepet játszott a háború utáni újrakezdésben, a kutatók összegyűjtésében és a feladatok meghatározásában. Megemlítem a *Magyarságtudományi Intézet* (1939–1949) közötti szerepét is, amelyet a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi intézetei működtettek. A Kar tavaszi ülésszakain tartott előadásokból kitűnő interdiszciplináris kötetek születtek (például az Eckhardt Sándor szerkesztésében megjelent *Úr és paraszt a magyar élet egységében*, a Mályusz szerkesztette: *Erdély és népei*, a Szekfű nevéhez fűződő *Magyarok és szlávok* és a Ligeti-féle kötet, *A magyarság őstörténete*. Emlékeztetésül mondom, hogy a Magyarságtudományi Intézet a fiatal Ortutay szerkesztésében 1935–1937 között megjelent *Magyarságtudomány* című folyóiratról vette a nevét. Az előbb említett kötetek szerzői között volt Viski Károly, Kodály Zoltán és Gunda Béla (Gunda két dolgozattal is). Az egyetemi „Magyarságtudományi” Intézet támogatásával indult el 1940-ben az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozat Ortutay szerkesztésében és kezdődött el a *Magyar Néprajzi Atlasz* első kérdőívének gyűjtőmunkája, Gunda Béla vezetésével. Ez az intézet adta ki Erdei Ferenc *Magyar paraszttársadalom* című zseniális munkáját, Vargyas Lajos úttörő értekezését *Aj zenei életéről* és Fél Edit változásvizsgáló néprajzi monográfiáját a Komárom megyei *Kocs* községről.

A harmadik nemzedék már élvezhette a néprajz elismertségének és a Teleki Pál és Klebelsberg Kunó által megalapozott kultúrpolitikának a kézzel fogható jeleit a külföldi ösztöndíjak kínálatában, elérésében is. Honti János, Korompay (Krompecher) Bertalan és K. Kovács László finnországi, Gunda Béla svédországi, Tálasi István, Balogh István bécsi Collegium Hungaricum, Fél Edit bécsi, párizsi ösztöndíjak révén folytathatta posztgraduális külföldi ta-

nulmányait. A magyar néprajztudomány eredményeit 1938-ban, a berlini Magyar Intézet évkönyvsorozatában bemutató kötet, az *Ungarische Volkskunde* tíz tanulmányt közölt. A szerkesztést magára vállaló Viski Károly a „Most már jöjjenek a fiatalok!” szerkesztői elv alapján – önmagát mellőzve – az ifjú Honti János, Ortutay Gyula, Gunda Béla és K. Kovács László egy-egy tanulmányát is bevette a kötetbe az „öregék”, Bátky, Györffy, Cs. Sebestyén, s a berlini, bécsi barna-fekete világgal szemben szintén tudatosan vállalt Marót Károly, Szabolcsi Bence és Palotay Gertrúd mellett. Megállapíthatjuk, hogy a harmadik nemzedék tehetséges, ambiciózus tagjait Györffy és Viski időben felkészítették, elődeiknél jobb lehetőségekhez juttatták.

Most már azt kellene vizsgálnunk, hogy az igen fiatalon „helyzetbe kerülő” fiatalok 1939–1940 tájékán, majd 1945 után – elődeiktől sem zavarlatva – hogyan éltek a lehetőségekkel, hogyan küzdöttek meg a történelem kataklizmáiból fakadó helyzetekkel. Elemeznünk kell, hogyan álltak helyt a szak, a tudomány és a népi műveltség ügyéért vívott harcokban, hogyan tudták biztosítani a szak hazai és nemzetközi pozícióját, reputációját. Mérlegetnünk kell azt is, hogy mit tettek a tudományszak elméleti és módszertani megújulásáért, szemléletmódjának megújításáért. Az sem közömbös, hogy mit értek el a szak intézményi bázisának fenntartása és fejlesztése, bővítése és mit a szakmai utánpótlás, a tanítványok kinevelése, pályára állítása terén.

Magam úgy látom, hogy a Néptudományi Intézet és a Magyarságtudományi Intézet megszüntetése, a NÉKOSZ feloszlata, a népi kollégiumi hálózat és az Eötvös Collégium megszüntetése, Gunda Béla elűzése a kolozsvári tanszékről, a szegedi tanszék és Bálint Sándor megfigyelése, a szak ellen az Akadémián az 1950-es évek elején meginduló akciók, az ÜMNGY kötetének bezúzása (Bakos József: *Mátyusföldi gyermekjátékok*), Ortutay kegyvesztettsége az 1950-es évek első felében szakunk számára is kemény próbatétel volt. A „szocialista Akadémia” Néprajzi Főbizottsága, az onnan kapott pénzen fenntartott munkaközösségek eredményei, a káderutánpótlás érdekében a szakmának juttatott TMB aspirantúrák (Vincze István, Hoffmann Tamás, Istvánovits Márton, Ferenczi Imre, Halmos István) sem feledtethetik velünk, hogy az 1950-es években a néprajzot a pártállami diktatúra és a szocialista Akadémia gyanakvása övezte.

Az 1956-os forradalmat követő megtorlás és konszolidáció idején (1957–1963 között) Ortutay az ELTE rektora, Tálasi a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt. Egyikük sem a katedrájuk, intézetük felruházását tartotta szem előtt, hanem az ország, a tudomány és az egyetem távlatos érdekeit. Tálasi a néprajzi oktatás tananyagának, a szakképzés korszerűsítésének ügyeire áldozta idejét, Ortutay pedig már a finn-magyar kongresszusok és a folklórkutatás hazai és európai bázisainak, kiadványainak megteremtésén munkálkodott.

Ennyi bevezető után azonban ideje rátérni az ülésszak gondosan megválasztott és körülhatárolt témáira. A meghívóból is láthatóan előbb az Ortutay munkásságához kapcsolódó folklorisztikai előadások, majd Tálasi eredményeihez és tanításaihoz kapcsolódó történeti etnográfiai referátumok következnek. Ezzel az ülést megnyitom.